

Л. В. Мелех

Львівський державний університет внутрішніх справ,
канд. юрид. наук, доц.,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін

О. В. Візник

Львівський державний університет внутрішніх справ,
студ. 4-го курсу

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “НЕПРИБУТКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ” У ТЕРМІНОЛОГІЧНІЙ БАЗІ НОРМ РІЗНИХ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА

© Мелех Л. В., Візник О. В., 2015

Досліджено проблеми визначення поняття “неприбуткова організація” у термінологічній базі норм податкового, господарського та цивільного законодавства. Обґрунтовано особливості діяльності неприбуткових (некомерційних) організацій. Дано характеристику різних таких організацій в Україні та поза її межами. Представлено їх види та перелік у різних сферах суспільного життя. Визначено значення неприбуткових організацій в системі громадянського суспільства. Відтворено неприбутковий, автономний характер організацій, що захищають інтереси різних груп населення.

Ключові слова: неприбуткові організації, некомерційні організації, суб’єкти некомерційної господарської діяльності, види неприбуткових організацій, громадянське суспільство.

Л. В. Мелех, О. В. Візник

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ “НЕПРИБЫЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ” В ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ БАЗЕ НОРМ РАЗНЫХ ОТРАСЛЕЙ ПРАВА

Исследованы проблемы определения понятия “некоммерческая организация” в терминологической базе норм налогового, хозяйственного и гражданского законодательства. Обоснованы особенности деятельности неприбыльных (некоммерческих) организаций. Дана характеристика различных таких организаций в Украине и за ее пределами. Представлены их виды и перечень в различных сферах общественной жизни. Определено значение неприбыльных организаций в системе гражданского общества. Воспроизведен некоммерческий, автономный характер организаций, защищающих интересы различных групп населения.

Ключевые слова: некоммерческие организации, субъекты некоммерческой хозяйственной деятельности, виды неприбыльных организаций, гражданское общество.

PROBLEM DEFINITION “NONPROFIT ORGANIZATION” IN THE TERMINOLOGY BASED ON DIFFERENT STANDARDS AREAS OF LAW

In the article the problem of the definition of “nonprofit” in terminological basis of tax, economic and civil law. Grounded features of non-profit (non-profit) organizations. The characteristic of various organizations in Ukraine and abroad. Presented their views and list in different spheres of public life. Ante-profit organizations in the system of civil society. Reproduced nonprofit, autonomous nature of the organizations that protect the interests of different groups.

Key words: nonprofit organizations, nonprofit entities of economic activity, types of nonprofit organizations, civil society.

Постановка проблеми. Різноманітність людського буття не знає меж. З одного боку, люди прагнуть задовольняти матеріальні потреби, виражати свою підприємницьку ініціативу вони можуть через різноманіття форм підприємницької діяльності, з іншого боку – свої добродійні почуття вони реалізують, як правило, через благодійну діяльність. На жаль, у наш час акценти спрямовані переважно у бік підприємництва, бажання більше заробити, на другому плані залишилося вирішення загальносоціальних проблем. Однією з форм вирішення цих проблем сьогодні є створення і діяльність неприбуткових організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості діяльності неприбуткових (некомерційних) організацій досліджували такі науковці: О. А. Клименко, О. Б. Андреева, Ю. М. Жорнокуй, О. П. Гетманець, О. М. Вінник, С. Б. Мельник, А. Красносельська, Н. О. Гура, Ю. Р. Скоробогата, А. А. Халецька, Л. М. Чуприна.

О. А. Клименко проаналізував досвід некомерційних організацій у країнах розвинутої демократії (Німеччина, Іспанія, Франція, Японія, Чехія, США тощо).

С. Б. Мельник обґрунтувала деякі правові аспекти діяльності некомерційних організацій в Україні.

А. Красносельська дослідила умови звільнення громадських об'єднань, благодійних та релігійних організацій, політичних партій та пенсійних фондів від податку на прибуток.

Здійснено класифікацію неприбуткових організацій, визначено особливості їх діяльності у працях Н. О. Гури.

У праці Ю. Р. Скоробогата обґрунтовано необхідність впровадження оцінювання ефективності діяльності некомерційних організацій. Показана адаптація EERL-підходу на основі моніторингу результативності. Проаналізовано один з показників ефективності діяльності на прикладі громадської організації. Зазначено, що оцінювання ефективності є важливим як для поліпшення послуг, що надаються організацією, так і для представлення досягнень зовнішньому середовищу.

Значення некомерційних організацій в реалізації соціальної політики держави.

Л. М. Чуприна у своїх працях дослідила правові проблеми визначення правового статусу неприбуткових організацій відповідно до законодавства України та здійснила порівняльну характеристику законодавства деяких зарубіжних країн.

Формулювання цілей. Метою статті є визначення природи неприбуткових організацій у нормах податкового, господарського та цивільного законодавства з урахуванням їхнього місця в громадянському суспільстві.

Для досягнення мети поставлені такі завдання:

- 1) проаналізувати норми податкового, цивільного та господарського права, які регулюють діяльність неприбуткових (некомерційних) організацій;
- 2) дослідити ступінь вивчення діяльності неприбуткових (некомерційних) організацій у працях науковців;
- 3) охарактеризувати значення неприбуткових організацій у системі громадянського суспільства

Виклад основних положень. У дослідженні проаналізовано податкове законодавство, а саме ті норми, які регулюють неприбуткові організації. Варто зазначити, що Податковий кодекс України містить поняття неприбуткових організацій. Так, відповідно до статті 133 ПК України, неприбутковим підприємством, установою та організацією є підприємство, установа та організація, що одночасно відповідає таким вимогам: утворена та зареєстрована в порядку, визначеному законом, що регулює діяльність відповідної неприбуткової організації; установчі документи якої містять заборону розподілу отриманих доходів (прибутків) або їх частини серед засновників (учасників), членів такої організації, працівників (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членів органів управління та інших пов'язаних з ними осіб; установчі документи якої передбачають передачу активів одній або кільком неприбутковим організаціям відповідного виду або зарахування до доходу бюджету у разі припинення юридичної особи (у результаті її ліквідації, злиття, поділу, приєднання або перетворення); внесена контролюючим органом до Реєстру неприбуткових установ та організацій.

До неприбуткових організацій, що відповідають вимогам пункту 133.4.6. статті 133 ПК України і не є платниками податку, зокрема, можна зарахувати: бюджетні установи; громадські об'єднання, політичні партії, творчі спілки, релігійні організації, благодійні організації, пенсійні фонди; спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб; житлово-будівельні кооперативи (з першого числа місяця, наступного за місяцем, в якому відповідно до закону здійснено прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом житлового будинку і такий житловий будинок споруджувався або придбався житлово-будівельним (житловим) кооперативом), дачні (дачно-будівельні), садівничі та гаражні (гаражно-будівельні) кооперативи (товариства); об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, асоціації власників жилих будинків; професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок, а також організації роботодавців та їх об'єднання; сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, кооперативні об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; інші юридичні особи, діяльність яких відповідає вимогам вищезазначеного пункту [2].

Зазначимо, що у результаті грядених змін до Податкового кодексу України змінився і податковий режим для громадської та благодійної діяльності. Податкові новації дають нові можливості для фінансової сталості неприбуткових організацій, проте і створюють нові бар'єри. Зміни у регулюванні статусу неприбутковості: скорочено перелік організацій, надходження яких звільнені від податку на прибуток. Від податку на прибуток звільнені лише громадські об'єднання, благодійні та релігійні організації, політичні партії та пенсійні фонди. Звільняються від податку на прибуток профспілки та асоціації роботодавців, які за організаційно-правовою є громадськими об'єднаннями. Віднині ОСББ, ОСН, кредитні спілки, творчі спілки, бізнесові асоціації, що здійснюють представницькі функції, приватні установи, інші юридичні особи, які не провадять комерційної господарської діяльності, є платниками податку на прибуток. Наявність у таких організацій статусу неприбутковості не звільняє їх від сплати податку на прибуток.

Умовами звільнення громадських об'єднань, благодійних та релігійних організацій, політичних партій та пенсійних фондів від податку на прибуток є: внесення їх до Реєстру неприбуткових організацій та установ, для новостворених організацій – наявність у їхніх статутах

норми щодо нерозподілу прибутку серед засновників, членів органів управління, інших пов'язаних з ними осіб, а також серед працівників таких організацій (це необхідно для внесення організації у Реєстр неприбуткових організацій та установ) [9].

Наступним кроком цього дослідження буде аналіз норм господарського законодавства, зокрема тих, які врегульовують некомерційну господарську діяльність. Так, відповідно до статті 52 ГК України некомерційне господарювання – це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку [1].

Некомерційна господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки у галузях (видах діяльності), в яких згідно зі ст. 12 ГК України забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування [4, с. 9].

Однією з ознак некомерційної господарської діяльності, відповідно до ч. 1 ст. 52 ГК України, є самостійність її здійснення. Проте така діяльність – у зв'язку з відсутністю в її суб'єкта мети отримання прибутку – не може здійснюватися без відповідного фінансування, яке зазвичай надається власником майна (уповноваженим органом) і засновником (засновниками) суб'єкта такої діяльності [5, с. 11–14].

До суб'єктів некомерційної господарської діяльності можна зарахувати: установи, організації, створені органами державної влади України, що утримуються за кошти відповідних бюджетів, установи, організації, створені органами місцевого самоврядування, що утримуються за кошти відповідних бюджетів, кредитні спілки, благодійні фонди і благодійні організації, громадські організації, створені з метою провадження екологічної, оздоровчої, аматорської, спортивної, культурної, освітньої та наукової діяльності, творчі спілки, політичні партії, науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації, внесені до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави.

Різноманітність суб'єктів некомерційної господарської діяльності дає змогу не тільки займатися благодійною діяльністю і надавати гуманітарну допомогу, але і реалізовувати інші цілі: соціальні, культурні, освітні, наукові й управлінські, цілі охорони здоров'я громадян, розвитку фізичної культури і спорту, задоволення духовних та інших нематеріальних потреб громадян, захисту прав, законних інтересів громадян і організацій, вирішення спорів і конфліктів, надання юридичної допомоги, а також інші, спрямовані на досягнення суспільних благ.

Даючи визначення некомерційним організаціям, не слід виходити у формулюванні тільки з протиставлення його поняттю “підприємництво”, “підприємницька юридична особа”. Але необхідно на законодавчому рівні виділити характерні ознаки, загальні для усіх видів некомерційних організацій, що відрізняють їх від підприємницьких структур. Серед них варто вказати, наприклад, на заборону розподіляти чистий прибуток від економічної (господарської) діяльності між приватними особами (засновниками, членами, посадовими особами, директорами, агентами, співробітниками, а також іншими тісно зв'язаними з ними фізичними і юридичними особами), які можуть скористатися своїм становищем з метою особистого збагачення. Однак тут можуть бути зроблені окремі винятки, наприклад, щодо благодійних пожертвувань бідним, справедливої винагороди за надані організації послуги, діяльності кредитних спілок [10].

Наостанок варто звернутися до характеристики цивільного законодавства. Цивільним кодексом України, який набрав чинності 1 січня 2004 р., було започатковано визнаний більшістю цивілізованих країн поділ юридичних осіб на особи публічного права (органи держави та місцевого самоврядування, що наділені владними повноваженнями та виконують владні функції) та юридичні особи приватного права (всі інші юридичні особи).

Європейський досвід показує, що в правовій державі такий поділ є одним з факторів постійного стримування та обмеження надмірного втручання держави та її органів у економіку та

суспільне життя. Запровадження цієї норми повинно позитивно впливати на життя суспільства загалом та на діяльність неприбуткових організацій зокрема.

Відповідно до частини 1 статті 85 ЦК України непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його подальшого розподілу між учасниками. Як зазначено у статті 86 ЦК України, непідприємницькі товариства (кооперативи, крім виробничих, об'єднання громадян тощо) та установи можуть, поряд зі своєю основною діяльністю, здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню [3].

Характеризуючи усе вищезазначене, можна зробити висновок, що неприбуткові організації є юридичними особами приватного права, які в своїй статутній діяльності (насамперед щодо майнових її аспектів) керуються нормами ЦКУ, а в частині вимог щодо структури, порядку створення та функціонування – чинним законодавством України як юридичні особи, які визначаються як “неприбуткові” (“некомерційні”) організації. Залежно від того, чи передбачають неприбуткові організації членство, вони матимуть форму установ або підприємницьких товариств.

Також хотілося б приділити увагу визначенню значення неприбуткових організацій в системі громадянського суспільства. Охарактеризувавши статтю О. А. Клименка “Некомерційні організації в країнах розвинутої демократії”, варто зазначити, що некомерційні організації, які становлять основу громадянського суспільства, є різними за потенціалом, можливостями впливу, ресурсами. Водночас їхня головна функція: обмежувати втручання держави в суспільство й послаблювати негативний вплив бізнесових структур щодо соціального складника праці, залишається незмінною упродовж усього часу існування некомерційних організацій [8].

В останнє десятиліття в Україні прийнято окремі нормативно-правові акти, що регулюють діяльність різноманітних некомерційних (неприбуткових) організацій, наприклад: Закон України “Про громадські об'єднання” від 22.03.2012 р., Закон України “Про благодійну діяльність та благодійні організації” від 05.07.2012 р., Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” від 23.04.1991 р., Закон України “Про молодіжні та дитячі громадські організації” від 01.12.1998 р., Закон України “Про професійні спілки, їх права і гарантії діяльності” від 15.09.1999 р., Закон України “Про гуманітарну допомогу” від 22.10.1999 р., Закон України “Про політичні партії в Україні” від 05.04.2001 р., Закон України “Про кредитні спілки” від 20.12.2001 р., Закон України “Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку” від 29.11.2001 р.

В Україні діє декілька десятків некомерційних (неприбуткових) організацій, але в державі домінував і домінує до сьогодні вплив закордонних спонсорів на їхню діяльність.

У дослідженні хотілося б зазначити про діяльність некомерційних організацій у такій найважливішій, на мою думку, галузі соціальної сфери, як охорона здоров'я. У цій галузі некомерційні організації можуть бути створені в різних організаційно-правових формах. Вибір форми залежить від цілей, з якими створюється некомерційна організація, її відносин із засновниками, можливих джерел фінансування тощо. Найпоширеніші на практиці організаційно-правові форми некомерційних організацій у галузі охорони здоров'я: громадська організація, фонд, установа, некомерційне партнерство, автономна некомерційна організація, об'єднання юридичних осіб, державна корпорація.

Варто зазначити про діяльність таких некомерційних організацій, які діють в Україні та поза її межами, але діяльність яких пов'язана з покращенням становища в нашій державі. Зокрема, це такі організації, як:

Інститут польської політики – незалежна некомерційна установа, заснована у 1992 р, метою якої є публікації про розбудову демократії, зокрема з тематики сучасної історії та національних конфліктів в Україні, Білорусії, Румунії, Естонії, а також з питань економіки та соціального захисту в Польщі, самоврядування в Польщі та Німеччині [7].

Фонд підтримки місцевої демократії – недержавна неприбуткова фундація у Польщі. Працює з 1989 р. Основні напрями діяльності – розвиток громадського самоврядування, підтримка місцевих органів влади та місцевих адміністрацій, місцеве самоврядування. Фонд підтримує розвиток демократії в країнах Східної Європи, зокрема в Україні, Білорусі, Литві, Румунії та країнах СНД. Фінансування – внутрішнє (польське) та міжнародне (приблизно порівну). У Фонді працює близько 30 ос., з яких 23 – постійні професійні працівники [13].

Міжнародний центр перспективних досліджень – міжнародна громадська організація, провідний український незалежний аналітичний центр, заснований за ініціативи Інституту відкритого суспільства (Open Society Institute) 1994 р. МЦПД здійснює формування та аналіз державної політики у різних сферах. Місією центру є просування реформ, демократичних принципів управління та соціальних трансформацій в Україні на засадах європейської інтеграції [11].

Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова – неприбуткова громадська організація. Здійснює дослідження у таких сферах: внутрішня політика; соціально-економічний розвиток України; енергетика; державне управління; міжнародна економіка; зовнішня політика; національна безпека й оборона; військове будівництво; міжнародна і регіональна безпека; миротворча діяльність [12].

Інститут демократії імені Пилипа Орлика утворений в 1991 р. Основні напрями діяльності охоплюють широкий спектр проблем: дослідження державного самоуправління та місцевого самоврядування, громадянського суспільства, національної безпеки, прав людини та національних меншин, охорони довкілля. Джерела фінансування – переважно міжнародні. Має близько 20 постійних професійних працівників та 30 асоційованих [6].

Небайдужість людей до проблем власного пристосування до певних умов в суспільстві зумовило проникнення діяльності неприбуткових (некомерційних) організацій як у сферу політичну, так і у сферу економічну. У демократичній державі різні групи людей через некомерційні організації отримують можливості представляти власні інтереси у повному обсязі.

Висновки. Аналізуючи все вищенаведене, можна дійти висновку, що сьогодні в законодавстві України відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би визначав правовий статус і врегульовував діяльність неприбуткових організацій. Нормативні акти різних галузей права по-своєму називають суб'єктів права, що, по суті, підпадають під одне поняття “неприбуткових”. Так, у ЦК України – це неприбуткові підприємства, установи та організації; ГК України, а саме у Главі 5, оперує такими категоріями, як “некомерційна господарська діяльність”, “некомерційне підприємство”, “благодійні організації”, “неприбуткові організації”. Глава 5 діяльність усіх цих суб'єктів інтерпретує як “господарську”. А це за певних умов може спричинити відродження тенденції до адміністративного втручання державних органів у діяльність неприбуткових організацій. Єдиним спільним нормативно-правовим актом, що встановлює особливості правового режиму діяльності всіх груп неприбуткових установ, а також містить їх класифікацію, є Податковий кодекс України.

Отже, щоб вирішити проблеми визначення поняття “неприбуткова організація” у термінологічній базі законодавства України, доцільно узгодити термінологічну базу норм податкового, господарського та цивільного законодавства. Такі проблеми вимагають вдосконалення нормативної бази та ухвалення єдиного Закону, який би містив загальні положення і врегулював діяльність неприбуткових (некомерційних) організацій в Україні. У Законі необхідно зазначити: найперше й основне – це загальне поняття некомерційної (неприбуткової організації); питання створення цієї організації; реєстрація (порядок оформлення відповідного статусу); порядок ведення загальнодержавного реєстру некомерційних організацій; припинення діяльності, розпуск і ліквідація; дозволені Законом цілі і види діяльності; обов'язкові вимоги до внутрішніх нормативних документів некомерційних організацій; внутрішній контроль і звітність (обов'язки і

відповідальність органів управління і членів організації); систему заборон – як внутрішніх, так і зовнішніх; питання саморегулювання; допустимість економічної діяльності, зокрема такої, що приносить прибуток, для виконання поставлених перед некомерційною організацією цілей; систему пільгового чи звільненого оподаткування діяльності некомерційних організацій; структуру оподаткування діяльності, що дає прибуток; звітність і гласність некомерційних організацій; види юридичної відповідальності та конкретні санкції за порушення законодавчих вимог.

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. 2. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. 3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page>. 4. Андреева О. Б. Господарське право України: підручник, у ч. 1 / О. Б. Андреева, Ю. М. Жорнокуй, О. П. Гетманець — Х.: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2014. – 340 с. 5. Вінник О. М. Господарське право України: навчальний посібник / О. М. Вінник – К. : Правова єдність, 2009. – 766 с. 6. Інститут демократії імені Пилипа Орлика // Офіційний сайт інституту [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://idpo.com.ua>. 7. Інститут польської політики [Електронний ресурс] // Вікіпедія – вільна енциклопедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Інститут_польської_політики. 8. Клименко О. А. Некомерційні організації в країнах розвинутої демократії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kyiv.edu.ua/vmv/v/p05/ar152165.pdf>. 9. Красносільська Анастасія. Податкове середовище для громадської та благодійної діяльності з 2015 року: нові можливості, нові і старі бар'єри: від 19.02.2015 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.icpr.org.ua/userfiles/tax_2015ngo.pdf. 10. Мельник С. Б. Деякі правові аспекти діяльності некомерційних організацій в Україні від 2002 року № 2 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2002_2_19.pdf. 11. Міжнародний центр перспективних досліджень [Електронний ресурс] // Офіційний сайт центру. – Режим доступу: <http://www.icps.com.ua/>. 12. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова [Електронний ресурс] // Офіційний сайт центру. – Режим доступу: <http://www.ucers.org/ukr/index.php>. 13. Фонд підтримки місцевої демократії [Електронний ресурс] // Офіційний сайт фонду. – Режим доступу: http://www.cwpi.org/show_page_ua.php?id=149.